

კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგიის საკითხები

ვახტანგ ნადარეიშვილი¹

აბსტრაქტი

ტექსტში განხილულია დანაშაულის გამომწვევი და შემაკავებელი ფაქტორების კვლევასთან დაკავშირებული სოციოლოგიური, კრიმინოლოგიური და ფსიქოლოგიური მიდგომების ნაწილი. ნაცადია დანაშაულობის შესწავლაზე ორიენტირებულ ტრადიციულ თეორიებში ფსიქოლოგიის მეცნიერების კომპლექტენციაში შემავალი სფეროების იდენტიფიკაცია და კვლევის პერსპექტიული მიმართულებების მონიშვნა.

მოცემულია კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგიის, როგორც იურიდიული ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი განშტოების, სისტემაში შემავალი ზოგიერთი ქვემიმართულების დახასიათება და ანალიზი. შემოთავაზებულია სოციალური კონტროლისა და დაძაბულობის თეორიების სხვადასხვა, მათ შორის დ. უზნაძის ფსიქოლოგიის საქართველოს სკოლის, პოზიციებიდან ხედვის ვარიანტები, სახელდობრ: (ა) სოციალური სანქციის ეფექტურობის დაკავშირება ფსიქოლოგიაში არსებულ მოტივაციის კონცეფციებთან, მათ შორის, „მოსალოდნელი ღირებულების“ და „ქცევის პოტენციალის“ მოდელებთან; (ბ) სოციოლოგიურ და კრიმინოლოგიურ თეორიებში დანაშაულის გამომწვევ წამყვან ფაქტორად მიჩნეული დაძაბულობის ფენომენის ახსნა ფსიქოლოგიის, სახელდობრ განწყობის თეორიის, პოზიციებიდან და მისი დაკავშირება განწყობისეულ მზაობასთან, როგორც დაძაბულობის მატარებელ მდგომარეობასთან; (გ) სოციალური ინტეგრაციისა და სოციალური რეგულაციის განსხვავებები და თითოეულის უპირატესობები აქტივობის მართვის ეფექტურობის თვალსაზრისით. სოციალური კონტროლის აღნიშნული ორი სახეობის სპეციფიკის განსაზღვრულობა მათ საფუძვლად მდებარე ფსიქიკური წარმონაქმნების სახეობით („სიტუაციური“ და „ფიქსირებული დისპოზიციური განწყობა“), მათი დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მახასიათებლებით (სტაბილობა, სიმტკიცე, ალგზნებადობა, რეაქტუა-ლიზაციის უნარი) და ურთიერთქმედების დინამიკით.

ნავარაუდევია, რომ კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგიის და, ზოგადად, იურიდიული ფსიქოლოგიის საკითხების დამუშავება, ერთი მხრივ, ხელს შეუწყობს ფსიქოლოგიის სხვადასხვა ქვედარგის განვითარების სტიმულირებას და, მეორე მხრივ, სოციალური სტაბილობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მულტიდისციპლინური ძალისხმევის პროდუქტიულობას.

საკვანძო სიტყვები: დევიაცია, სოციალური კონტროლი, დაძაბულობა, განწყობა, სტაბილობა

კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგია წარმოადგენს ფსიქოლოგიის ქვედარგის – იურიდიული ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ განშტოებას. კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგიის საგნის, მისი მიზნებისა და ამოცანების განსაზღვრასთან დაკავშირებით მრავალი შეხედულება არსებობს, რომელთაგანაც მხოლოდ რამდენიმეს მოვიტანთ საილუსტრაციოდ.

„კრიმინალური ფსიქოლოგია, რომელიც კრიმინოლოგიურ ფსიქოლოგიადაც იწოდება, მოიცავს დამნაშავის და დანაშაულებრივი ქცევის ყველა მონაწილის შეხედულებების, მოსაზრებების, განზრახვების, ქმედებებისა და რეაქციების შესწავლას“ (Kocsis, 2009).

¹ ვახტანგ ნადარეიშვილი – ფსიქოლოგიის დოქტორი, თსუ.

David P. Farrington-ის მიხედვით, „კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგია ესწრაფვის ახსნას ინდივიდების დანაშაულებრივი ქცევა და, ასევე, მიმართულია დანაშაულებრივი ქცევის შემცირებისა და პრევენციის საკითხებზე. ორი ძირითადი კითხვა, რომელიც კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგიის წარმომადგენლებს დაესმის, შემდეგია: (1) რატომ ხდებიან ადამიანები დამნაშავენი და (2) რატომ სჩადიან ადამიანები კანონდარღვევას? განსხვავება ამ ორ კითხვას {საკითხს} შორის მდგომარეობს იმაში, რომ პირველი ცდილობს ახსნას, თუ რატომ ყალიბდებიან ადამიანები დამნაშავეებად (ინტერინდივიდუალური სხვაობები) მაშინ, როდესაც მეორე ცდილობს ახსნას რატომ სჩადიან ადამიანები სამართალდარღვევებს (ინტრა-ინდივიდუალური განსხვავებები)“ (Farrington, 2004).

Vimala Veeraraghavan-ის თანახმად, კრიმინალური ფსიქოლოგია შეიძლება აღინეროს, როგორც „გამოყენებითი ფსიქოლოგიის განშტოება, რომელიც ფოკუსირებულია დამნაშავეთა მიერ დანაშაულის ჩადენის მიზეზების დადგენაზე. ის, ასევე, შეიძლება დახასიათდეს, როგორც დამნაშავეის შეხედულებების, განზრახვების, რეაქციების და ნებელობითი ძალისხმევის კვლევა დანაშაულის ჩადენის მიზეზების დადგენისთვის“ (Veeraraghavan, 2022).

კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგია, რომელიც კონცენტრირებულია დანაშაულობის საფუძვლად მდებარე სახელდობრ ფსიქოლოგიურ ფაქტორებზე (მაგალითად, დევანტის/დამნაშავეის პიროვნული თავისებურებები, დევიაციური ქცევის ფსიქოლოგიური მექანიზმები, სოციალიზაციის პროცესის დეფორმაციები და მათი შედეგები), დანაშაულის გამომწვევ მიზეზებთან ერთად, შეისწავლის ამ მიზეზების აღმოფხვრის ან/და მათზე ზემოქმედების, ანუ დანაშაულის შემაკავებელ ფაქტორებს. ქვემოთ მოვიტანთ დანაშაულობის შემაკავებელი და გამომწვევი მიზეზების ამხსნელი რამდენიმე თეორიის მოკლე მიმოხილვას.

დანაშაულის შემაკავებელი ფაქტორები

დანაშაულის შემაკავებელი ფაქტორების ცენტრალურ, სოციალური კონტროლის მიმართულების თეორიებში, „სოციალური კონტროლის მექანიზმად განიხილება სოციალიზაცია, თუმცაღა, უფრო ზუსტად, ეს სოციალური კონტროლის ინტერიორიზაციის, მისი თვითკონტროლად გადაქცევის პროცესია“. აღნიშნულ მართებულ მოსაზრებას (გარდა იმისა, რომ არაა გამიჯნული სოციალური კონტროლის ინტერნალური და ექსტერნალური ვარიანტები), უნდა დაემატოს, რომ სოციალური კონტროლის (მით უფრო, მისი თვითრეგულაციური ვარიანტის), ანუ სოციალური ნორმებისა და ღირებულებების ინტერნალიზაცია, მხოლოდ მაშინ ხდება ფსიქოლოგიური პროცესების თვალსაზრისით გასაგები და ხსნის ნორმატიული აქტივობის აღძვრისა და რეგულაციის რეალურ და ქმედით მექანიზმს, თუ ნორმების ინტერიორიზაციის საფუძველზე მათი შესაბამისი ფსიქიკური წარმონაქმნების, მათი ფსიქიკური ეკვივალენტების (განწყობების, მოლოდინებისა და რწმენების სისტემები) ფორმირებასა და დინამიკას ვითვალისწინებთ და ვაანალიზებთ. ხსენებული ფსიქიკური წარმონაქმნების სახეობაზე (სიტუაციური, ფიქსირებული, დისპოზიციური) დამოკიდებულია მათი ეფექტურობა,

ანუ დევიაციური ქცევის შეკავების უნარი. ასე მაგალითად, სოციალური რეგულაციის ერთ-ერთი სპეციფიკა მდგომარეობს დევიაციური ტენდენციებისა და მიმდინარე ქცევების ნეიტრალიზებაში, სახელდობრ სიტუაციური განწყობების მეშვეობით, რომლებიც ანმყოში არსებული გარემო ვითარებების საფუძველზეა ფორმირებული და მათი მოქმედება რეგულაციის წყაროს უშუალო ზემოქმედების დროით შემოიფარგლება, ანუ მხოლოდ ექსტერნალურ და ერთჯერად, შესაბამისად, არამდგრად სოციალურ კონტროლს უზრუნველყოფს.

განსხვავებით სოციალური რეგულაციისგან, სოციალური ინტეგრაცია გულისხმობს ისეთი საბაზისო განწყობების (დისპოზიციური განწყობა, როგორც პიროვნული ნიშანი) არსებობას და მათ საფუძველზე აქტივობას, რომლებიც „მუდმივად აქტუალურ მდგომარეობაში იმყოფებიან, პერმანენტულად ახდენენ ნორმატიული ქცევის პატერნების სტიმულირებას და მათი დინამიკა ასრულებს დავიაციური განწყობების ბლოკირებისა და/ან ფორმირების პრევენციის ფუნქციას“ (Nadareishvili V.G. & Buachidze-Gabashvili, M., 2017), ანუ ინტერნალურ და მდგრად სოციალურ კონტროლს უზრუნველყოფენ.

ზემოაღნიშნული ფსიქიკური წარმონაქმნების ეფექტურობა დამოკიდებულია თითოეული მათგანის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებზე, როგორებიცაა სიმტკიცე, სტაბილურობა, რეაქტუალიზაციის უნარი და განწყობის ტიპი (დ. უზნაძის ტერმინებში, სტატიკური და დინამიკური განწყობა). ასევე, მნიშვნელოვანია, რომ სოციალური კონტროლის რეგულაციური და ინტეგრაციული სახეობების ქმედითობის/ეფექტურობის ანალიზისას, აუცილებელია ცნობიერი ნებელობითი და არაცნობიერი განწყობისეული რეგულაციის დაპირისპირების ან სინერგიის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების გათვალისწინება (Nadareishvili, V.G., & Chkheidze, T., 2013).

სოციალური კონტროლის ზოგადი და გავრცელებული განმარტებების თანახმად, ესაა „პროცესების ერთობლიობა სოციალურ სისტემაში, რომელთა მეშვეობით ხორციელდება გარკვეული ნიმუშების (ღირებულებათა სისტემები, მორალური და სამართლებრივი ნორმები) შესაბამისი ქცევის უზრუნველყოფა და შეზღუდვების დაცვა, რომელთა დარღვევა უარყოფითად მოქმედებს სისტემის ფუნქციონირებაზე. სოციალური კონტროლი ხორციელდება პოზიტიური (ნორმატიული ქცევისას) და ნეგატიური (დევიაციური ქცევისას) სანქციების მეშვეობით“ (Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов., 1983). მორიგი განმარტებით, „სოციალური კონტროლის მთავარი მექანიზმია სოციალური სანქციები – პოზიტიური, რომლებიც ახდენენ ნორმის შესაბამისი ან ნორმიდან გადახრილი, მაგრამ მოწონებული ქცევის ვარიანტების სტიმულირებას და ნეგატიური, რომლებიც ახდენენ არასასურველი გადახრების რეპრესირებას“ (Ольшанский., 1970.).

როგორც მოტანილი განმარტებებიდან ჩანს, სოციალურ სანქციებს წამყვანი როლი ენიჭება სოციალური კონტროლის განხორციელებაში. სანქციის ერთ-ერთი დანიშნულებაა ნორმის შესატყვისი ქცევის სტიმულირება და ნორმის შეუსატყვისი ქცევის ბლოკირების სტიმულირება. გასაგებია, რომ ორივე შემთხვევაში მხედველობაშია აქტივობის მამოტივირებელი დეტერმინანტები.

შეფერდებით სოციალური სანქციების ეფექტურობის/ქმედითობის სამართლებრივი და ფსიქოლოგიური განმსაზღვრელების ურთიერთდაკავშირებულობაზე. სანქციის ეფექტურობას, ანუ მის უნარს გამოიწვიოს ქცევის აღძვრა ან ბლოკირება, სამი მსაზღვრელი აპირობებს: სანქციის დროულობა; გარდაუვალობა; თანაზომადობა/შესაბამისობა ქმედებასთან. ფსიქოლოგიური კონტექსტის შესაქმნელად, მიემართავთ რამდენიმე თეორიას:

ა) ცნობილია, რომ ქცევის წინასწარმეტყველების/პროგნოზირების ფორმულა $BP = f(E \& RV)$, შემდეგნაირად განიმარტება – „ქცევის პოტენციული წარმოადგენს მოლოდინისა და განმტკიცების ფასეულობის ფუნქციას. ან, სხვანაირად, ადამიანის მიერ რაიმე გარკვეული ქცევის გამოვლენის ალბათობა/შესაძლებლობა წარმოადგენს ფუნქციას (ა) ალბათობის, რომ ეს ქცევა მოიტანს მოცემულ შედეგს და (ბ) ამ შედეგის სასურველობის. თუ მოლოდინი და განმტკიცების ღირებულება (ორივე) მაღალია, ქცევის პოტენციული მაღალი იქნება“ (Mearns, 2021);

ბ) „დღეისათვის აღარაა შესაძლებელი მოლოდინი-ღირებულება თეორიების გათვალისწინების გარეშე მოტივაციის სფეროში კვლევის შესახებ ფიქრი. გარდა ამისა, მიზეზი ისაა, რომ ღირებულება და მოლოდინი წარმოადგენს ორ ფუნდამენტურ ცვლადს, რომლებიც მოტივაციურ ტენდენციებს წარმოქმნიან, რომლებიც, თავის მხრივ, გვაძლევენ არჩევანის შესაძლებლობას გავაკეთოთ რამე თუ არა“ (Beckman, J. & Heckhausen, H., 2008).

გ) დ. უზნაძის ინტერაქციულ თეორიაში, ქცევის აღძვრას ობიექტური ფაქტორის (რომელიც, ფსიქიკური რეგულაციის მაღალ დონეებზე, შესაძლოა წარმოსახული, პროგნოზირებული და მოსალოდნელი ობიექტის სახით იყოს მოცემული) და სუბიექტური/მოთხოვნილებითი ფაქტორის (ამ ტერმინის ფართო, მათ შორის მნიშვნელოვნებასთან, ვალენტოვნობასთან დაკავშირებულობის გაგებით) კომბინაცია უზრუნველყოფს. ეს კომბინაცია სხვადასხვა სახეობის განწყობაში ორგანიზდება/ერთიანდება, რომელიც, გარკვეული დაშვებებით, აქტივობის აღძვრის (მოცემულ შემთხვევაში, ნორმატიული ქცევის აღძვრა, ან არანორმატიული ქცევის ბლოკირება), ანუ მამოტივირებელ და რეგულაციურ ფუნქციას ასრულებს.

როგორც გამოჩნდა, სამივე თეორიული მიდგომის შემთხვევაში, აქტივობის აღძვრას ის კომბინირებული/კომპოზიტიური წარმონაქმნი უზრუნველყოფს, რომელშიც გაერთიანებულია კოგნიტური (მოსალოდნელობა/ალბათობა) და აფექტური (ფასეულობა/მნიშვნელოვნება/ვალენტობა) ასპექტები. ჩვენ სანქციის ეფექტურობის ზემოხსენებულ პირობებს – (ა) გარდაუვალობასა და (ბ) დროულობას მოსალოდნელობასთან/ალბათობასთან ვაკავშირებთ, ხოლო (გ) თანაზომადობას/ადეკვატურობას, სანქციის მნიშვნელოვნებასთან/ვალენტოვნობასთან. სწორედ კოგნიტური და აფექტური ასპექტების კომბინაცია, მათი სათანადო ინტენსივობა და ურთიერთთავსებადობა, მოსალოდნელ მოვლენას (მოცემულ შემთხვევაში, სოციალურ სანქციას, რომელიც ქმედებაზე სამომავლო, მოსალოდნელი პასუხი/მოცემულობა) მამოტივირებელ/მოტივაციურ დეტერმინანტად აქცევს და მის შესაბამის აქტივობას განსაზღვრავს.

დანაშაულის გამომწვევი მიზეზები

დანაშაულის გამომწვევი მიზეზების ამხსნელი, „ეტიკეტირების“ თეორიების თანახმად, ეტიკეტი (მაგალითად, „დამნაშავე“) ზემოქმედებს სოციალურ სუბიექტებზე და იწვევს მათში ეტიკეტის შინაარსის შესაბამისი ქცევის პროვოცირებას, მოცემულ შემთხვევაში, დანაშაულს. ფსიქოლოგიის პოზიციიდან განხილვისას, გასათვალისწინებელია, რომ ეტიკეტმა შეიძლება გამოიწვიოს როგორც მისი შესაბამისი¹, ასევე სანინააღმდეგო ტენდენციები, რაც დამოკიდებული იქნება სუბიექტის ზოგად ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებზე (მაგ., დისპოზიციები) და კონკრეტულ ვითარებაში არსებულ აქტუალურ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობებზე (მაგ., სიტუაციური განწყობა) (Nadareishvili, 2020).

„სოციალური დეზორგანიზაციის“ თეორიებში ძირითადი აქცენტი კეთდება ხშირი და უკონტროლო მიგრაციის შედეგად ჩამოყალიბებული სოციალური წარმონაქმნების (დიდი და მცირე სოციალური ერთობები) არაერთგვაროვნებაზე, დანაწევრებულობასა და დაპირისპირებულობაზე, რაც გამოწვეულია რელიგიური, ეთნიკური, პოლიტიკური, ქონებრივი და სოციალური სტატუსის განსხვავებულობით და არათავსებადობით. აღნიშნული არათავსებადობა, ცალკეული ჯგუფების კონფლიქტურობასთან ერთად, ძირითადი („მასპინძელი“) კულტურის ან სამართლებრივი სისტემის ნორმების მიუღებლობას, მათი შესრულების შეუძლებლობას ან სურვილის არარსებობას, მათთან დაპირისპირებას და, შესაბამისად, მათი დარღვევის გზით მიზნების მიღწევის ტენდენციებს და პრაქტიკას განსაზღვრავს. თავის მხრივ, არანორმატიული გზით ადაპტაცია დევიაციასა და დანაშაულს იწვევს. გასაგებია, რომ ამ სოციოლოგიურ მიდგომაში ფსიქოლოგიური ასპექტების შემდგომი დამუშავებისთვის აუცილებელია სოციალიზაციის ან რესოციალიზაციის პროცესში ადაპტაციის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების და ათითუდების/ფიქსირებული განწყობებისა და ნორმატიული სოციალური მოლოდინების სისტემების ფორმირების, ფუნქციონირების, ცვლისა და თავსებადობის კანონზომიერებების ზედმიწევნითი ანალიზი.

დანაშაულის გამომწვევი მიზეზების ამხსნელი სოციოლოგიური თეორიების ერთი ჯგუფი (ე. დიურკემის „ანომიის“ კონცეფცია, რ. მერტონის „დაძაბულობის თეორია“) აქცენტს აკეთებს მიზნებსა და მათი მიღწევის ხელმისაწვდომ საშუალებებს შორის განსვლაზე – „ჩემი ძირითადი ჰიპოთეზა იმაში მდგომარეობს, რომ აბერანტული {ნორმიდან გადახრილი. ვ.ნ.} ქცევა, სოციოლოგიის პოზიციიდან, შეიძლება განიხილებოდეს, როგორც კულტურით განერილ/განსაზღვრულ მისწრაფებებსა და ამ მისწრაფებების რეალიზაციის მიღწევის სოციალურად სტრუქტურირებულ გზებს/საშუალებებს შორის განსვლის სიმპტომი“ (Merton, 1968). აღნიშნული განსვლა იწვევს მიზნის რეალიზაციისა და დაძაბულობის ნორმატიული გზით განტვირთვის შეუძლებლობას და, შესაბამისად, მისი განტვირთვისთვის ადაპტაციის დევიაციური მოდელების ამოქ-

¹ მაგ., ეტიკეტი „ნასამართლელი“ ზღუდავს ან ბლოკავს დასაქმების გზით კანონიერი შემოსავლის მიღების შესაძლებლობას, რაც იწვევს ადაპტაციის ალტერნატიული მეთოდების გამოყენების, ანუ „ფრუსტრაციით“ გამოწვეული დაძაბულობის დევიაციური გზით განტვირთვის, პროვოცირებას.

მედებას. „ყველაზე შედეგიან ქცევის წესს, მიუხედავად იმისა, არის ის კულტურის პოზიციიდან ლეგიტიმირებული თუ არა, ჩვეულებრივ, უპირატესობა ენიჭება ინსტიტუციონალურად განერილ ქცევის წესთან შედარებით. თუ წნორმაში მოცემული ქცევის მოდელის ჩაქრობის, ან მისი განხორციელების ემოციური მხარდაჭერის განღვევის (ვ.ნ.) პროცესი განგრძობადია, საზოგადოება არასტაბილური ხდება და ყალიბდება ის, რასაც დიურკემმა „ანომია“ (ან უნორმოზა) უწოდა“ (Merton, 1968).

მსგავს თეორიებში, რომლებიც დაძაბულობის წარმოქმნის მექანიზმებს სოციოლოგიური პერსპექტივიდან ანალიზებენ, ნაკლები ყურადღება ეთმობა საკუთრივ დაძაბულობის რაობის და მისი წარმომავლობის საკითხებს. მიუხედავად სოციალური სტრუქტურის ზემოქმედების საკითხების დომინირებისა, სპეციალურ ყურადღებას იმსახურებს, რ. მერტონის მოსაზრება დაძაბულობის წარმოქმნის ერთ-ერთი წყაროს შესახებ – „ნაკლებ სავარაუდოა, რომ ერთხელ ინტერიორიზებული კულტურული ნორმები სრულად ქრებიან. რაოდენი ნაშთიც არ უნდა შენარჩუნდეს, ის ინვესს პიროვნულ დაძაბულობებს და კონფლიქტს, რომლებსაც განცდისეული გაორებულობის გარკვეული ხარისხი სდევს. ერთხელ გაშინაგნებული ინსტიტუციონალური ნორმების აშკარად გამოხატულ მიუღებლობას/უარყოფას თან დაერთვის მათი გარკვეული ემოციური კორელატების თანმდევი შენარჩუნებულობა. ბრალეულობის და გადაცდომის განცდა, სინდისის ქენჯნა, ეს განსხვავებული ტერმინებია, რომლებიც დაკავშირებულია ამ გაუნელებელ დაძაბულობასთან“ (Merton, 1968). ამ მართებულ და ღრმა მსჯელობას ჩვენ ვაკავშირებთ:

ა) ნებელობითი პროცესის ერთ-ერთ ეტაპთან – ქცევის შეფერხებისა და ნებისყოფისმიერი ძალისხმევის გამოყენების აუცილებლობის მიზეზთან, რომელიც მდგომარეობს განსვლაში და დაპირისპირებაში თუნდაც „მინავლებული“, აქტუალობის მინიმალური ხარისხის მქონე, ფიქსირებული წარმონაქმნებით გამოწვეულ ნორმატიული ქცევის „ნარჩენ“ ტენდენციებს/მზაობებსა და აქტუალური სიტუაციური წარმონაქმნებით სტიმულირებულ დევიაციური ქცევის ტენდენციებს შორის. სწორედ აღწერილ ვითარებას აქვს ადგილი დევიაციური ქცევის განწყობის ბლოკირებისა და ნორმატიული ქცევის განწყობის ცნობიერი ნებელობითი ძალისხმევის მეშვეობით კონსტრუირებისა ან „რეანიმაციის“ აუცილებლობის შემთხვევაში (Nadareishvili, 2020);

ბ) ფიქსირებული წარმონაქმნის კომპონენტების არათავსებადობით გამოწვეულ პრობლემებთან აქტივობაში, როდესაც, დისონანსის წარმოქმნის საწყის ეტაპზე, კომპონენტები შესაძლოა სხვადასხვა განწყობების წიალიდან მომდინარეობდნენ და ამიტომ უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს.

ფსიქოლოგიის პოზიციიდან ერთ-ერთ მიდგომას წარმოადგენს დაძაბულობის წარმოქმნის და, შესაბამისად, დევიაციის პროვოცირების, შემდეგი მიზეზების გათვალისწინება:

ა) ადაპტაციისთვის საჭირო ქცევის განწყობის არარსებობა, როდესაც ვერ იქმნება მოთხოვნილების ნორმატიული გზით დაკმაყოფილების უზრუნველმყოფელი ფსიქიკური წარმონაქმნი, რაც ინვესს მოთხოვნილებაში იმთავითვე არსებული დაძა-

ბულობის აკუმულაციას და მისი განტვირთვის მიზნით იგივე მოთხოვნების სხვა, დევიაციური ქცევის, განწყობის შემადგენლობაში ინკორპორირებას და მისი მეშვეობით რეალიზაციის მცდელობას; ბ) განწყობების, ანუ მზაობის მდგომარეობაში მყოფი, აქტუალიზებული ფსიქო-ფიზიკური რესურსის, რეალიზაციის შეფერხება (როდესაც განწყობისეული მზაობა განიხილება დაძაბულობის მატარებელ ფსიქიკურ მოცემულობად), რაც იწვევს მზაობაში არსებული დაძაბულობის განსხვავებული (არანორმატიული ქცევის) განწყობად ტრანსფორმირების სტიმულირებას და მისი მეშვეობით დაძაბულობის განტვირთვის მცდელობას. სხვა სიტყვებით: (ა) მოთხოვნისა და განწყობის (სხვადასხვა ხარისხით) გულისხმობს ფსიქო-ფიზიკური რესურსის აქტუალიზაციას/მზაობაში ყოფნას, ამ რესურსის ამოქმედების/რეალიზაციის ტენდენციას და, შესაბამისად, „პირველად“ დაძაბულობას/მუხტს/აღმძრავს, რომელიც აუცილებელია ნებისმიერი აქტივობისთვის („პოზიტიური“ დაძაბულობა); (ბ) დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნებისა და არარეალიზებული განწყობის მეორეული, დამატებითი დაძაბულობა ესწრაფვის სხვა, მათ შორის დევიაციური ქცევის, განწყობად ტრანსფორმირებას და მისი მეშვეობით განტვირთვის/რეალიზაციას („ნეგატიური“ დაძაბულობა).

ამგვარად, დაძაბულობისა და დევიაციის დაკავშირებულობის საკითხებზე მსჯელობისას, ერთ-ერთი მიდგომა შესაძლოა შემდეგნაირად გამოიყურებოდეს – „დაძაბულობის მდგომარეობას ქმნის არა მიზნის მიუღწევლობა, როგორც ასეთი, არამედ მიღწევის ინსტრუმენტის, მიზნის მიღწევისათვის აუცილებელი აქტივობის უზრუნველყოფის საშუალების, ქცევის ფსიქოლოგიური საფუძვლის – განწყობის ფორმირების შეუძლებლობა ან განწყობის რეალიზაციის ბლოკირება და მისი არარეალიზებული სახით არსებობა. უფრო ზოგადად – დაძაბულობის წარმოქმნის მიზეზია ფსიქიკური წონასწორობის დარღვევა, როდესაც წონასწორობაში განწყობების (და შესაბამისი ქცევების) ფორმირების, ცვლისა და რეალიზაციის უწყვეტი დინამიკური პროცესი მოაზრება“ (Nadareishvili, 2008).

დასკვნა

დევიაციური ქცევის კვლევის სფეროში კომპლექსური სოციოლოგიურ-კრიმინოლოგიური თეორიები დომინირებენ. ამ ტანდემის იმპოზანტურობის მიუხედავად, მაინც ძნელია საუბარი მის თვითკმარობაზე დევიაციური ქცევის გამომწვევი და შემაკავებელი ფაქტორების კვლევის სფეროში. დევიაციური და დანაშაულებრივი ქცევის შემცირებისა და, შესაბამისად, სოციალური სტაბილობისა და უსაფრთხოების ამოცანების გადასაჭრელად, აუცილებელია ფსიქოლოგიის მეცნიერების რელევანტური სფეროების სათანადო სიღრმით დამუშავება და ხსენებულ მიმართულებებთან კოორდინირებული მულტიდისციპლინური მიდგომის განვითარება.

ტექსტში მოტანილი მსჯელობების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ პერსპექტიულად გამოიყურება: ა) სოციალური კონტროლის ეფექტურობის კვლევა მოტივაციის ფსიქოლოგიური კონცეფციების გამოყენებით/პოზიციიდან; ბ) დანაშაულობის გამომწვევ ძირითად ფაქტორად მიჩნეული დაძაბულობის მოვლენის/ფენომენის ახსნა

განწყობის, როგორც აქტივობისთვის მთლიანპიროვნული მზაობისა და არარეალიზებული განწყობის, როგორც მეორეული დაძაბულობის მატარებელი ფსიქიკური წარმონაქმნების ანალიზის მეშვეობით; გ) სოციალური ინტეგრაციისა და სოციალური რეგულაციის ეფექტურობის განსხვავებულობის კვლევა მათ საფუძვლად მდებარე სიტუაციური და ფიქსირებული წარმონაქმნების სახეობების სპეციფიკის, მათი ურთიერთქმედების დინამიკისა და დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მახასიათებლების პოზიციიდან.

მოცემულ სფეროში მომუშავე მეცნიერები (Pakes, F.& Pakes, S., 2012) თვლიან, რომ კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგია, ძირითადად, ცდილობს უპასუხოს ორ კითხვაზე (ა) რით შეუძლია ფსიქოლოგიას ხელი შეუწყოს დანაშაულის, მისი გამომწვევი მიზეზების, შედეგებისა და პრევენციის გაგებას და (ბ) რით შეუძლია ფსიქოლოგიას დაეხმაროს სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემას დანაშაულობასთან გამკლავებაში. მითითებული ავტორების აზრით, რამდენადაც კრიმინოლოგიური ფსიქოლოგია გამოყენებითი ფსიქოლოგიის განშტოებას წარმოადგენს, ძალისხმევა მიიმართება დანაშაულის და მართლმსაჯულების პრობლემების გადაჭრაში ზოგადი ფსიქოლოგიის გამოყენებაზე. გასაგებია, რომ ეს მართებული პოზიცია გულისხმობს კრიმინოლოგიურ ფსიქოლოგიაში წარმოებულ კვლევებში (მათ შორის საქართველოში მიმდინარე) ჩართვის მეშვეობით ფსიქოლოგიის არაერთი ქვედარგის განვითარების სტიმულირებას, არსებული მონაცემების კონსოლიდაციას და ასევე, კვლევის საერთაშორისო დღის წესრიგთან დაახლოებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Beckmann, J. & Heckhausen, H. (2008). Motivation as a Function of Expectancy and Incentive. In Heckhausen, J. & Heckhausen, H. (Eds.) *Motivation and action* (pp. 99-137). New York: Cambridge University Press.
- Farrington, D. P. (2004). Criminological Psychology in the 21st Century. *Criminal Behaviour and Mental Health Volume: 14 Issue: 3.*, 152-166.
- Kocsis, R. N. (2009). *Applied criminal psychology: a guide to forensic behavioral sciences* 20,07,2024. <https://encyclopedia.thefreedictionary.com/Criminal+psychology>>Criminal psychology
- Mearns, J. (2021). *The Social Learning Theory of Julian B. Rotter*. 20,06, 2024, <https://psych.fullerton.edu/jmearns/rotter.htm>
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Nadareishvili V.G.& Buachidze-Gabashvili, M. (2017). Types of Social Control: Psychological Aspects. *European Scientific Journal*, 432-438. https://gruni.edu.ge/uploads/files/News/2017/10/7th_EMF_2017.pdf#page=443
- Nadareishvili, V. (2008). Deviation, Strain Theories and Attitudinal Balance Model. *Journal of Georgian Psychology*, #1, 128-138.

- Nadareishvili, V. (2020). Interrelationship Between Fixed And Situational Mental Entities. *Georgian Psychological Journal* #1, 129-157.
<https://georgianpsychologyjournal.tsu.ge/index.php/gpj/article/view/6334>
- Nadareishvili, V.G., & Chkheidze, T. (2013). Normative and Deviant Behavior in Terms of D. Uznadze Set Theory based Strain Model. *European Scientific Journal*. 552-557
https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:iRStrF5A99MJ:scholar.google.com/+european+scientific+journal+nadareishvili&hl=en&as_sdt=0,5&as_vis=1
- Pakes, F.& Pakes, S. (2012). *Criminal Psychology*. NY: Routledge Taylor & Francis Group.
- Veeraraghavan, V. (2022). *Introduction to Criminal Psychology*. 30.06.2024
<https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/89891/1/Unit-4.pdf>.
- Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. (1983). *Социальный контроль*. 20.05.2024. https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4824/%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%AB%D0%99.
- Ольшанский, В. (1970). *Социальный контроль*. 20.05. 2024, https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4824/%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%AB%D0%99